

1.

2.

3.

Zamolčana zgodovina slovenske zdravstvene nege

Marjeta Berkopec, Irena Keršič

1. Zaščitna sestra Štefka Zalokar hrani pacienta. (Fotografija: Pavlovčič, Vir: <http://www.dlib.si>)
2. Slovenske in nemške sestre so skrbne negovalke vseh ranjencev. (Fotografija: Pavlovčič, Vir: <http://www.dlib.si>)
3. Poleg zdravnikov in šolanih sester so za ranjence skrbeli tudi domobranski bolničarji. (Vir: Ročac, 1944)

Vojna saniteta in zdravstvena oskrba v času druge svetovne vojne je v zgodovini slovenske zdravstvene nege najmanj raziskano področje. Zgodovinski viri omenjajo predvsem partizansko zdravstvo, ki je bilo na strani odporiškega gibanja zelo dobro organizirano. Še vedno pa ostaja neraziskano področje zdravstvene oskrbe, ki so jo na Slovenskem organizirali okupatorji in njihovi zavezniki. Odprto ostaja tudi vprašanje o usodi zaščitnih sester, bolniških strežnic in bolničarjev, ki so delovali v vojnih bolnišnicah pod okriljem okupacijskih sil. S prispevkom osvetljujemo zamolčane zgodbe in usode ljudi, ki so predano skrbeli za domobranske ranjence in bolnike. Nekateri med njimi so skupaj z ranjenci, invalidi in bolnimi vojaki postali vojni ujetniki in so še danes med pogrešanimi.

Civilne javne zdravstvene ustanove so okupatorji vključili v svoj zdravstveni sistem. V njih so se zdravili civilisti, za svoje ranjene vojake pa so okupacijske vojaške oblasti imele vojaške bolnišnice. Med njimi je bila največja vojaška bolnišnica v Ljubljani (v času nemške zasedbe t. i. SS-lazaret), v kateri so se zdravili tudi ranjeni in bolni domobranci (Čepič, et al., 2005). Organizacijo in nadzor nad sanitetno službo v domobranstvu je opravljal sanitetni oddelek organizacijskega štaba, ki ga je vodil dr. Stane Grapar. Domobranski zdravniki in ostalo osebje so delovali v sklopu »nemške« vojne bolnice, čeprav so sprva želeli oblikovati poseben domobranski oddelek, česar pa Nemci niso dopustili (Mlakar, 2003).

Sanitetna služba je kot del oboroženih sil organizirana po vojaških pravilih in za njih velja vojaška disciplina. Sestavljajo jo zdravstveno osebje tako zdravniki kot izšolano osebje – medicinski tehniki. Stalni kader službe ima vojaške čine ali nazive. V primeru vojne ali izrednega stanja lahko oblast vpokliče tudi civilne osebe, vendar so z vpoklicem zavezani vojaškemu redu, enako pa velja tudi za prostovoljce. Posebni del so bolničarji, dodani operativnim enotam z nalogo, da med operacijami oskrbujejo in rešujejo ranjence, v večini primerov so to vojaki, usposobljeni za dajanje prve pomoči. Tudi za njih veljajo enaka pravila kot za ostalo sanitetno osebje. Sanitetna služba ima formacijsko potrebna sredstva od sanitetnega materiala do stalnih in premičnih objektov do transportnih sredstev.

Na okupiranih območjih prevzame tudi objekte, material in osebje premaganih sil ter jih uporablja predvsem za oskrbo premagancev in potem za lastne potrebe (Kranjc, 2000).

Prvi dokumenti (Kocjančič, 2018) o esesovski (SS) vojaški bolnišnici v Ljubljani segajo v sredino novembra 1943, ko je bilo mestno poglavarstvo v Ljubljani obveščeno, da bo nemška vojaška uprava »zasedla Licej in Mladiko ter napravila tamkaj vojni lazaret«.

(opomba avtorice: SS (Schutzstaffel) ali zaščitni vod je paravojaška formacija, ki je delovala v okviru nemške nacistične stranke (NSDAP) in je bila namenjena zaščitni njenih najvišjih predstavnikov (Kocjančič, 2018). Lazaret je zasilna vojaška bolnišnica v bližini bojišča; poljska bolnišnica (Bajec et al., 2014)).

Esesovski lazaret ni bil ustanovljen na novo, ampak je bil sem premeščen že delujoči lazaret esesovska vojaška bolnišnica, sprva poimenovana kot SS-Standortlazarett Dnjepropetrovsk, ki je bila ustanovljena 1. marca 1942, imela pa je kapaciteto tisoč postelj. Ker je esesovska vojaška bolnišnica v Ljubljani bila edina specializirana nemška vojaška bolnišnica na celotnem slovenskem ozemlju, so poleg Liceja in Mladike zasedli celo nekdanjo jugoslovansko vojno bolnišnico v Mostah in večji del bolnišnice za duševne bolezni na Studencu, kjer so ostali le najtežji bolniki. Z razvojem vojne in vse večji potrebnosti po zdravstveni oskrbi so v Ljubljani začeli uporabljati še druge objekte. Konec leta 1944 je esesovska vojna bolnišnica v Ljubljani imela naslednje organizacijske dele:

- Glavni oddelek v Liceju in Mladiki (administracija, očna ordinacija, internistični oddelek, rentgenski oddelek, lekarna),
- dislocirani oddelek (Teillazarett) v Mostah (kirurški oddelek),
- dislocirani oddelek na Studencu (infekcijski in ženski oddelek),
- dislocirani oddelek v Bežigradu (otorinolaringološki oddelek in oddelek za lažje bolnike),
- dislocirani oddelek na Bledu z okrevališčem.

V lazaretu kot osrednji vojaško-zdravstveni ustanovi v Sloveniji so zdravili vse pripadnike nemških oboroženih sil in njihovih zaveznikov, ki so bili na slovenskih tleh; predvsem so v lazaret pošiljali huje ranjene, ki so potrebovali specialistično (kirurško) zdravljenje. Tako so poleg Nemcev in Slovencev tu zdravili še srbske, hrvaške, ukrajinske, italijanske, grške in druge vojake. Pripadniki Slovenskega narodnega varnostnega zbora (SNVZ), ki so bili poslani na zdravljenje v Ljubljano, so bili v času zdravljenja in okrevanja formalno sprejeti v Slovensko domobranstvo, kjer so bili »na hrani in dekadi« (Kocjančič, 2018).

(opomba avtorice: Dekada je doba desetih časovnih enot, navadno dni (Bajec et al., 2014)).

Esesovska bolnišnica v Ljubljani je imela ključno vlogo pri zagotavljanju zdravstvene oskrbe vojaških ranjencev in

bolnikov, primarno iz različnih nemških (policijskih in vojaških) enot, a tudi drugih tujerodnih formacij pod nemškim nadzorom. Hkrati je, skupaj z drugimi ljubljanskimi ustanovami – laboratorijem, skladiščem – na področju (vojaške) medicine, predstavljala edinstveno organizacijo na področju cele (nekdanje) Jugoslavije. Esesovski lazaret je tako zagotavljal ne le bolnišnično oskrbo ranjencev in obolelih, ampak s pomočjo okrevalnega doma na Bledu tudi rehabilitacijo pred ponovno vključitvijo v vojaške ali policijske enote. Pomen esesovske bolnišnice med drugo svetovno vojno dokazuje tudi zanimanje partizanske obveščevalne službe, ki je pozorno spremljala njihovo delovanje, kar je razvidno iz števila ohranjenih poročil (Kocjančič, 2018).

Kocjančič (2018) navaja, da so v ljubljanskih izpostavah lazareta poleg nemških zdravnikov in bolniških sester delovale nekatere tujerodne sestre (npr. srbske leta 1945) pa tudi slovenski domobranski pomožni bolničarji. Vse skupaj je v vseh izpostavah ljubljanskega lazareta delovalo med 400 in 550 pripadnikov zdravstvenega in pomožnega osebja. V bolnici (Mlakar, 2003) so delovale tudi norveške medicinske sestre, prostovoljke pri nemškem Rdečem križu. Vključenost medicinskih in bolniških sester (Kocjančič, 2018) iz vrst Rdečega križa je bila posledica dejstva, da je bil državni zdravnik SS in policije Ernst-Robert Grawitz hkrati tudi predsednik nemškega Rdečega križa. Navedbe o prisotnosti slovenskega negovalnega kadra najdemo v pričevanjih, objavljenih v knjigi Brez milosti, ki jo je uredil Lovro Šturm in je pri Novi reviji izšla leta 2000. Merlak (2000) navaja, da so bili v Vojaški bolnišnici v Mostah nemški zdravniki, nemške, norveške in tudi slovenske medicinske sestre. Petrič (2000) omenja višjo medicinsko sestro Milko Šebenik. M. F. (2000) medicinsko sestro Anico z Rakeka, bolničarja Feliksa (lahko tudi Filip) iz Ljubljane in bolničarko Angelco iz Dolenjske. Tudi v časniku Slovensko domobranstvo, ki je izhajal v letih 1944/45, najdemo več fotografij iz ljubljanske bolnišnice, pod katerimi je zapisano, da so za ranjence skrbele nemške in slovenske medicinske sestre ter domobranski bolničarji.

V omenjenih virih se uporabljajo termini medicinska sestra, šolana sestra, višja medicinska sestra, ki pa niso skladni z nazivi izvajalk zdravstvene nege tistega časa. V Ljubljani je v času pred in med drugo svetovno vojno delovalo nekaj šol, kjer se je lahko šolalo zdravstveno osebje: Državna babiška šola pri ženski bolnišnici v Ljubljani, Državna šola za zaščitne sestre v Ljubljani, Strokovna šola za otroške negovalke pri državnem Zavodu za zdravstveno zaščito mater in otrok ter Banovinska strežniška šola (Šorn, 2007). Naziv medicinska sestra se je začel uporabljati šele po drugi svetovni vojni, leta 1950, z generacijo, ki je zaključila šolanje na Šoli za medicinske sestre v Ljubljani. Omenjeni izrazi »medicinska sestra, šolana sestra, višja medicinska sestra« se zato lahko nanašajo na šolano osebje, ki se je šolalo na Državni šoli za zaščitne sestre v Ljubljani ali Strokovni šoli za otroške negovalke pri državnem Zavodu za zdravstveno zaščito mater in otrok.

Po do zdaj znanih podatkih so v Vojni bolnišnici v Mostah delale najmanj štiri slovenske šolane sestre: Marija Popit kot »glavna medicinska sestra«, Štefka Zalokar v drugem nadstropju pri najtežjih ranjencih, Marija Š. v tretjem nadstropju, kjer so bili lažji ranjenci in Anica K. (Ivanc, 2000a; Marija Š., 2000). Anica K. se v več virih navaja kot Anica Kožar (Mrak & Mrak, 2000; Velikonja, 2004; Kozlevčar, 2008). Marija Š. bi lahko bila Marija Šebenik. Petrič (2000) v svojem pričevanju namreč omenja višjo medicinsko sestro Milko Šebenik. Sama Marija Š. (2000) v svojih spominih omenja ranjenega bratranca Franca Šebenika in svoji dve sestri, ki sta bili skupaj z njo na sanitetnem vlaku. Tudi Ivanc (2000a) med osebjem na sanitetnem vlaku S navaja tri sestre Šebenik (Marijo, Ančko in Rozi).

Med zaposlenimi v Vojni bolnišnici v Mostah je bilo tudi več slovenskih bolničark in bolničarjev, ki so med vojno opravili različno dolge bolničarske tečaje. V okviru Slovensko ženske legije (Griesser-Pečar, 2004), ki je bila kot paravojaška formacija ustanovljena sredi leta 1943 iz vrst SLS, so v Ljubljani pri usmiljenkah in pri uršulinkah potekali sanitetni tečaji. Tečaj leta 1943, ki naj bi ga obiskovalo približno 80 deklet, je vodil dr. Janez Janež, predaval pa tudi dr. Stane Grapar, vojaški zdravnik in vodja sanitete pri domobrancih. Nuša Kolman Kompare (2000) se spominja tečajnic, ki so pri dr. Graparju opravljale bolničarski tečaj na Vegovi ulici v Ljubljani. Več bolničarskih tečajev, ki jih je opravila med vojno, navaja tudi Bajčeva (2000). Krajnik (2005) se spominja, da je kot frančiškanski klerik obiskoval predavanja bolničarskega tečaja v Ljubljani v Srednji tehnični šoli na Mirju. V službo so ga za bolničarja poslali v Novo mesto v bolnišnico usmiljenih bratov v Kandiji.

Ob koncu druge svetovne vojne je prišlo do množičnega splošnega umika velikega števila ranjencev, bolnikov in invalidov iz zdravstvenih ustanov v Sloveniji. Splošni umik bolnikov in bolniškega osebja je potekal z najrazličnejšimi transportnimi sredstvi: z vozovi, kamioni in zlasti s sanitetnimi vlaki (Ivanc, 2000a).

V zadnjih dneh vojne (Kocjančič, 2018) so iz ljubljanskega lazareta (ter bližnjega domobranskega Invalidskega doma) začeli evakuirati ranjence, bolnike, vojne invalide, zdravstveno osebje in tudi civiliste. Na več sanitetnih vlakih so Ljubljano zapustili 5., 6., 7. in 8. maja. Toda niti enemu od teh vlakov ni uspelo skozi Kranj in Jesenice doseči Avstrije, saj so jih že prej zajeli partizani. Večino so vrnili nazaj v Moste, od koder so bili poslani v šentviške Škofove zavode, kjer je bilo vzpostavljeno glavno taborišče za vojne ujetnike. Pozneje so ti ranjenci in bolniki delili usodo drugih usmrčenih v Brezarjevem breznu nad Podutikom ali v Kočevskem rogu.

Med zdravstvenim in pomožnim osebjem (Ivanc, 2000a; Mrak & Mrak, 2000; Kozlevčar, 2008; Velikonja, 2004) s sanitetnega vlaka D, ki je spremljalo ranjence, sta bili poleg zdravnikov (dr. Stane Grapar, dr. Valentin Meršol, dr. Janez Janež)

tudi šolani sestri: Marija Popit in Anica Kožar. Po nekaterih virih (Šturm, 2000; Velikonja, 2004) naj bi bil na vlaku tudi zdravnik Oskar Končan. Ivanc (2000a) omenja tudi sanitejca Pavla Čibeja.

Na območju Lesc (Mrak & Mrak, 2000; Kozlevčar, 2008; Velikonja, 2004; Stanovnik, 2010) se je zaradi partizanske zasede vlak zaustavil. Nastala je panika in vlak so zapustili vsi, ki so mogli in hoteli. Vlak so zapustili tudi vsi zdravniki. S stadvajsetimi najtežjimi ranjenci, ki niso bili v stanju, da bi bežali, so ostali: šolani sestri Marija Popit in Anica Kožar, bolničarja bogoslovca Feliks Zajec in Marjan Pavločič, župnik Janez Jenko in laična dekleta: Helena Šušteršič, Magda Dolničar, Jelka in Krista Mrak. Zavestno so se odločili, da tudi za ceno lastnega življenja ostanejo pri ranjencih.

»Noben zdravnik ni ostal z nami. Odšli so dr. Stane Grapar, dr. Končan, dr. Žakelj, dr. Janez Janež, dr. Meršol, morda še kdo, vsi.« (Mrak & Mrak, 2000) Kurat in dva bogoslovca so svojo odločitev plačali z življenjem, obe Mrakovi sestri pa sta dolga leta preživelii po jugoslovanskih socialističnih gradbiščih in slovenskih ječah (Stanovnik, 2010).

Kakšna usoda je doletela zaščitni sestri, ki sta, kljub temu da sta najbrž vedeli, kaj ju čaka, ostali zvesti poslanstvu svojega poklica, ni znano. Z ranjenci (Kozlevčar, 2008) sta ostali, dokler jih niso prepeljali v Škofove zavode v Šentvidu. Tam so jih ločili in spremljevalno osebje zaprli v veliko sobo v prvem nadstropju. Kolman Kompare (2000) v svojih spominih omenja, da nobena bolničarka iz njihove skupine ni bila zaprta. Vendar se spominja, da sta bili v Begunjah zaprti dve bolničarki iz prvega vagona, ki ju je leta 1946 videl, ko sta šli pod stražo z vozičkom na pošto. Ni znano, ali sta to bili zaščitni sestri Marija Popit in Anica Kožar ali morda katera od ostalih deklet. Velikonja (2004) navaja, da sta obe sestri preživele. Popitova (Stanovnik, 2014) je umrla kmalu po letu 2000, Kožarjeva pa je bila leta 2005 še živa.

Sanitetni vlak S so zajeli pred tunelom pred Radovljico. Od zdravstvenega osebja so bili na vlaku: nemški zdravnik in deset bolničark: Marija, Ančka in Rozi Šebenik, Roža Bajec, Marica Govekar, Petja Bergant, Slavka Remškar, Albina Jančar, Ela in Nuša Kompare, por. Kolman. Kolman Kompare (2000) navaja, da je bila šolana sestra Marija Š., ki jih je nekako vodila, ostale so bile samo tečajnice. Po zajetju (Ivanc, 2000) so sanitetni vlak najprej oropali. Nato so bolniško osebje postavili v vrsto na jasi in ga ob treh popoldne hoteli postreliti. Priče se spominjajo tudi surovega ravnanja z nekim nemškim zdravnikom, ki je bil tam ubit. S sanitetnega vlaka S se ni nihče še pred zajetjem umaknil in odšel na Koroško, ker so bili na njem samo težki in nepremični bolniki. Zdravstveno osebje s sanitetnega vlaka S so ločili od bolnikov in jih peš napotili v Radovljico, kjer so jih prevzeli domači terenci. Na vlaku je z bolniki ostala samo Ela Kompare. Zdravstveno osebje je moralo prvo noč prenočiti v nekem hlevu. Bolniki so bili

najmanj eno noč v vagonu sami. Nato so zdravstveno osebje premestili v sodnijske zapore, kjer so bili od pet do sedem dni. Drugi dan so jih razporedili na različna dela. Ela Kompare je bila pozneje zaprta v Škofovih zavodih. Slavka Remškar, Albina Jančar, Marica Govekar in Roža Bajec (Kolman Kompare, 2000) so bile poslane na delo v Grajski dvor, od tam pa v Ljubljano na sodišče. Marija Š. (Š., 2000) je ostala v Radovljici in bila razporejena za gospodinjsko pomočnico k družini Presterlj.

Iz zbranih pričevanj in pregledanega arhivskega gradiva lahko ugotovimo, da je 5. maja 1945 potekal splošni umik bolnikov tudi iz Moške bolnišnice usmiljenih bratov in vojne ambulante v Novem mestu. Med transportnimi sredstvi, s katerimi so evakuirali bolnike in invalide, so prevladovali kmečki vozovi, nekaj je bilo tudi kamionov. Del umikajočih se je ločil od glavnine v Krškem, ker so se v Novem Celju iz Novega mesta evakuirane osebe na sanitetnem transportu razdelile najmanj na dva vlakovna sanitetna transporta, od katerih je bil eden zajet, drugi pa je uspešno nadaljeval pot na Koroško. Transport, ki mu je uspelo priti na Koroško, je vodila bolničarka Ivanka Primožič – Irena (Ivanc, 2000b). Ivanka Primožič – Irena se je leta 1910 rodila v Šentrupertu na Dolenjskem (Šivec, 1995). Kržan (2011) navaja, da je bila Ivanka Primožič po poklicu strojna pletilja in je postala bolničarka pri četnikih in kasneje med domobranci. Iz Novega mesta je spremljala ranjence na zadnjem vlaku, ki je še lahko pripeljal na Koroško. Od tam je odšla v Argentino in tam umrla leta 1993. Ivanka Primožič – Irena (Ivanc, 2000b), ki je vodila umik bolnikov iz Novega mesta, je sestavila tudi dva spiska bolnikov. Točnost njenih zapisov je potrdil kasnejši pregled arhivskega gradiva.

V Novem mestu (Ivanc, 2000b) sta bila bolničarja tudi brat Marijan (Avguštin) Kostelec in brat Marko (Janez) Kostelec. Oba sta pogrešana kot povojni žrtvi. Kot bolničar je v vojni ambulanti v Novem mestu delal tudi p. Polikarp (Anton) Brolih. Tik pred koncem vojne je bil operiran in se je 6. maja 1945 kot bolnik z drugimi domobranskimi ranjenci in bolniki umikal na Koroško. Bil je na sanitetnem vlaku, ki je bil zajet na postaji Tezno pri Mariboru. Na vlaku so jih zadržali 10 dni. Bolničarke, ki so jih spremljale, so bile na Teznem še z njimi, potem so jih ločili. Lažje ranjence, med katerimi je bil tudi Anton Brolih, so odpeljali na delo v Slavonijo v Valpovo. Leta 1948 je bil mobiliziran v disciplinski bataljon.

Usoda po vojni usmrčenih ranjencev in bolnikov je doletela tudi nekatere bolničarje. Po vojni (Ivanc, et al., 2000) pogrešani bolničarji: Alojz Boben – Severjev je bil bolničar v domobranski ambulanti na Vegovi ulici. Z ranjenci se je umaknil z vlakom na Koroško, bil vrnjen na Teharje, kjer je skrbel za ranjence, je bil od takrat pogrešan. Andrej Klun, ki je bil bolničar v Vojni bolnišnici v Ljubljani, je bil prav tako pogrešan. Avguštin Kostelec – brat Marijan in njegov rodni brat Marko Kostelec – brat Janez sta bila cistercijski bogoslovca,

domobranca, bolničarja v Moški bolnišnici v Novem mestu. Ob umiku maja 1945 sta bila s skupino ranjencev zajeta pri Radečah. Zaprta sta bila v ujetniškem taborišču blizu Karlovca, od koder sta se še javila domov, potem pa izginila. Avgust Kovač je bil bolničar na kirurškem oddelku ljubljanske bolnišnice in je bil po vojni pogrešan. Franc Mikunda je bil bogoslovec, domobranec, bolničar. Maja 1945 naj bi spremljal enega od domobranskih sanitetnih vlakov na poti proti Jesenicam in bil zajet skupaj s težkimi ranjenci. Marijan Pavločič – brat Ksaverij je bil frančiškanski bogoslovec, domobranec, bolničar v Vojaški bolnišnici v Ljubljani. Spremljal je domobranski sanitetni vlak in bil zajet. Domačim je poslal sporočilo iz Škofovih zavodov. Mati in teta sta ga od daleč še videli. Naslednjo noč so ga odpeljali.

Največji delež negovalnega kadra v slovenskih bolnišnicah je vse do leta 1948 prihajal iz vrst sester cerkvenih redov, največ usmiljenih sester. Griesser-Pečar navaja (2005), da naj bi bilo leta 1944 najmanj 568 članic reda sv. Vincencija Pavelskega. Takoj po vojni so bile tudi redovnice, ki so delale kot bolničarke, izpostavljene šikaniranju in različnim pritiskom. Usmiljenke (Toplak, 2001) so v strežniški službi delovale do 8. marca 1948, ko je vlada Federativne republike Slovenije z odlokom prepovedala delovanje sester usmiljenk v zdravstvenih ustanovah. Z odlokom Ministrstva za notranje zadeve (Pacek, 2018) so morale v 24 urah zapustiti vse zdravstvene zavode po Sloveniji.

Iz različnih vzrokov je bilo od leta 1945 do 1951 obsojenih ali zaprtih okoli 50 usmiljenih sester. Vendar obstaja seznam imen in opis okoliščin samo za 42 sester. Obtožene so bile sabotaž, skrivanja državi sumljivih ljudi, sodelovanja z okupatorjem, širjenja sovražne literature in podobno. Zaradi izmikanja udarniškega delu so bile aretirane in odpeljane na prisilno delo v taborišče Verdreg pri Kočevju (Pacek, 2019).

Po letu 1945 (Griesser-Pečar, 2005) je bilo v Sloveniji v zaporu najmanj 33 usmiljenk. Že Italijani so zaradi zdravljenja partizanskega bolnika zaprli s. Jedrt (Marijo) Keršmanc iz Splošne bolnice v Ljubljani. Usmiljenka Marija Keršmanc – sestra Jedrt (Velikonja, 2004), doma iz barjanske vasi Bevke, je bila glavna sestra II. kirurškega oddelka v tedanji Splošni bolnišnici v Ljubljani. Šturm (2000), Velikonja (2004) in Stanovnik (2014) navajajo, da je med zdravstveno dokumentacijo opazila tudi podpisan seznam petinšestdesetih hudo ranjenih vojakov slovenske domobranske vojske, ki so bili 8. junija 1945 premeščeni iz bolnice v centralne zapore Ozne na Poljanski cesti. Najbrž je slutila, kaj se bo zgodilo z ranjenci, in da se papirji z imeni kdaj utegnejo izkazati za pomemben dokument, zato jih je skrila. Zavedala se je, da dokument pri njej ni varen, zato ga je izročila v varstvo zanesljivemu človeku iz domače vasi. Leta 1948 je z ostalimi redovnicami morala zapustiti svojo službo. Z mnogimi drugimi sestrami se je zatekla v Makedonijo, kjer je še ne petdeset let stara umrla v Bitoli kot aktivna usmiljenka.

Bolničarko s. Liberato (Ivana) Mrzel, ki je v bolnišnici v Mariboru ujetnikom večkrat dala hrano, je gestapo aretiral novembra 1944 in prepeljal v Nemčijo. Po dveh mesecih je bila vrnjena v Begunje na Gorenjskem, kjer je ostala v zaporu do maja 1945. Tudi bolničarka s. Erika (Rozina) Žerovnik je bila v zaporu v Begunjah (1944–1945). Iz bolnišnic v Mariboru je bilo decembra 1947 zaprtih pet sester. Obdolžene so bile »sodelovanja z okupatorjem« in sodelovanja v organizaciji, ki je pomagala spravljati »proti ljudske elemente« v Avstrijo. Pred Okrožnim sodiščem v Mariboru so bile konec decembra 1947 obsojene: bolničarka v Črni pri Prevaljah s. Boromeja (Rozalija) Pučnik na pet let odvzema prostosti s prisilnim delom. Prednica usmiljenk v mariborski bolnišnici s. Irmina (Marija) Lotrič na štiri leta odvzema prostosti s prisilnim delom, s. Evangelista (Marija) Pristovšek na tri leta odvzema prostosti s prisilnim delom, bolničarka v Splošni bolnišnici v Mariboru s. Priska (Marija) Piškur na šestnajst mesecev odvzema prostosti s prisilnim delom. Kot »nekoristne za družbo«, ker so po vaseh zdravile bolnike z domačimi zdravili, so bile obsojene bolničarke: s. Damascena (Marija) Konšek (Sv. Križ pri Litiji), s. Gabrijela (Kristina) Grivec (Ljubljana), s. Deodata (Jožefa) Mervar, s. Marjeta (Neža) Gerzin. V zaporu so bile tudi: bolničarka in hišna predstojnica v provincialni hiši s. Matilda (Jožefa) Borse, s. Rufina (Ivana) Fortuna, ki je delala na Japljevi cesti pri otrocih, s. Salvatrija (Marjeta) Prezdir. S. Vlastimira (Angela) Denžič je bila leta 1948, ko so sestre izgnali iz Leonišča v Ljubljani, zaprta eno leto. V sanatoriju za tuberkulozne bolnike na Golniku so redovnice delale od leta 1922 in med vojno tam lahko ostale v vojaški bolnišnici. Junija 1945 pa so iz bolnice odpeljali petnajst sester pod pretvezo, da gredo v drugo bolnico na novo delovno mesto. To so bile: Sankcija Horvat, Lavrencija Ljubec, Danijela Sinčič, Johanes Žižek, Blanka Vedlin, Tomislava Toplak, Nada Drmal, Salvatora Varga, Monika Antolin, Gregorija Ketiš, Marvelina Utroša, Silvija Bajzek, Viktorija Lovšin, Edvarda Lempel in Martina Drogenik. Zapeljali so jih v poslopje nekdanje bolnice za duševne bolnike na Ljubljanskem nasipu, kjer so jih štirinajst dni zasliševali. Po štirinajstih dneh so jim razdelili odpustnice. Nekaj se jih je za kratek čas vrnilo na Golnik, druge so šle v redovno hišo v Ljubljani (Griesser-Pečar, 2005).

Delovanje zaščitnih sester (današnjih medicinskih sester), ki so na strani okupacijskih sil skrbele za bolne in ranjene tudi petinšestdeset let po koncu druge svetovne vojne, ostaja neraziskano. Arhivsko gradivo, ki bi osvetlilo to področje, žal še ni odkrito ali ostaja neraziskano. Pregled obstoječih virov nakazuje, da se lahko prizanesljivo, morda celo s spoštovanjem ozremo na nekatere posameznice, ki so predano služile poslanstvu sestrskega poklica in si zaslužijo omembo v zgodovini slovenske zdravstvene nege. Kljub nevarnosti za svoje življenje so vztrajale v moralni držbi in etičnem ravnanju. Z ranjenci so ostale tudi potem, ko so jih zapustili celo zdravniki. V luči profesionalne etike je njihovo delovanje temeljilo na odločitvah v korist pacienta.

Literatura:

Bajec, A., et al., 2014. *Slovar slovenskega knjižnega jezika [Elektronski vir]* Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2014. Available at.: <http://www.fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznegajezika> [9.12.2020].

Bajec, R., 2000. *S težkimi ranjenci do Radovljice*. In: Šturm L. ed. *Brez milosti: ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*. Ljubljana: Nova revija, pp. 212–13.

Čepič, Z., Guštin, D. & Ivanič, M., 2005. *Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Mladinska knjiga, pp. 326–327.

Ivanc, B., 2000a. *Vojna bolnišnica v Ljubljani*. In: Šturm L. ed. *Brez milosti: ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*. Ljubljana: Nova revija, pp. 22–45.

Ivanc, B., 2000b. *Moška bolnišnica usmiljenih bratov v Kandiji pri Novem mestu*. V: Šturm L. ed. *Brez milosti: ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*. Ljubljana: Nova revija, pp. 57–61.

Ivanc, B., Kočar, J. & Šturm, L., 2000. *Poimenski in strukturni sezname in preglednice raznih skupin ranjencev, invalidnih in drugih bolnih povojnih ujetnikov na območju Slovenije*. In: Šturm L. ed. *Brez milosti: ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*. Ljubljana: Nova revija, pp. 98–184.

Griesser-Pečar, T., 2004. *Razdvojeni narod*. Ljubljana: Mladinska knjiga, pp. 201–208.

Griesser-Pečar, T., 2005. *Cerkev na zatožni klopi: sodni procesi, administrativne kazni, posegi ljudske oblasti v Sloveniji od 1943 do 1960*. Ljubljana: Družina, pp. 599–618.

Kocjančič, K., 2018. *Medicina pod mrtvaško glavo: SS-lazarett Laibach 1943-1945*. In: *Prispevki za novejšo zgodovino = Contributions to the contemporary history = Contributions à l'histoire contemporaine = Beiträge zur Zeitgeschichte*. ISSN 0353-0329. - Letnik 58, št. 2 (2018), pp.110-124. Available at.: <https://ojs.inz.si/pnz/article/download/283/529?inline=1> [20.8.2020].

Kolman Kompare, N., 2000. *Na sanitetnem vlaku in Škofovih zavodih*. In: Šturm L. ed. *Brez milosti: ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*. Ljubljana: Nova revija, pp. 210–211.

Kozlevčar, I., 2008. *Janez Jenko-zvest do smrti*. Available at.: <http://nszaveza.github.io/articles/69-janez-jenko-zvest-do-smrti/> [20.8.2020].

Krajnc, P., 2005. *Med domobranci in partizani*. Available at.: <http://nszaveza.github.io/articles/56-med-domobranci-in-partizani/> [20.8.2020].

Kranjc, M.F., 2000. *Brez milosti*, p. 2. Available at.: http://freeweb.t-2.net/Vojstvo/dok/Sanitetni_begunski_transporti.pdf [27.9.2020].

Kržan, V., 2011. *Kako se je začelo*. <https://www.zaveza.si/zaveza-st-82/> [27.9.2020].

Merlak, I., 2000. *Izpoved ranjenca*. In: Šturm L. ed. *Brez milosti: ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*. Ljubljana: Nova revija, pp.195–196.

Mlakar, B., 2003. *Slovensko domobranstvo 1943–1945: ustanovitev, organizacija, idejno zaledje*. Ljubljana: Slovenska matica, p. 175, p. 485.

Mrak J. & Mrak, K., 2000. *Kojastrebi prekrijejo nebo*. Available at.: <https://www.zaveza.si/zaveza-st-36/> [27.9.2020].

M.F., 2000. *Vojna bolnišnica in invalidski dom*. In: Šturm L. ed. *Brez milosti: ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*. Ljubljana: Nova revija, pp. 196–198.

Pacek, K., 2018. *Sestre usmiljenke v zdravstvenih ustanovah*. *Arhivi, letnik 41, številka 1*, pp. 105–116. Available at: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-6DoKBBIK>.

Pacek, K., 2019. *Pot ljubezni skozi čas. Zgodovina Slovenske province Družbe hčera krščanske ljubezni – usmiljenk 1919–2019*. Ljubljana: Teološka fakulteta: Hčere krščanske ljubezni svetega Vincencija Pavelskega-usmiljenke: Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, pp. 378–386, pp. 404–405.

Petrič, J., 2000. *Odhod sanitetnega vlaka*. In: Šturm L. ed. *Brez milosti: ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*. Ljubljana: Nova revija, p. 196.

Stanovnik, J., 2014. *Ob konfinu*. Available at.: <https://www.zaveza.si/zaveza-st-94/> [27.9.2020].

Stanovnik, J., 2010. *Potem smo bili pod polstoletno boljševisko okupacijo*. Available at.: <https://www.zaveza.si/zaveza-st-78/> [27.9.2020].

Šivec, S., 1995. *Zadnji vlak*. <http://nszaveza.github.io/articles/19-zadnji-vlak/> [27.9.2020].

Š. M., 2000. *Vojna bolnišnica v Ljubljani in sanitetni vlak*. In: Šturm L. ed. *Brez milosti: ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*. Ljubljana: Nova revija, pp. 206–208.

Šorn, M., 2007. *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno*. Ljubljana:

Inštitut za novejšo zgodovino, pp. 324–325.

Toplak, K., 2001. *Sestre usmiljenke reda sv. Vincencija Pavelskega*. In: Toplak, C. ed. *Splošna bolnišnica Maribor 1799–1999 (strokovna monografija)*. Maribor: Splošna bolnišnica, pp. 269–273.

Velikonja, T., 2004. *Hipokratova prisega*. Available at.: <http://nszaveza.github.io/articles/59-hipokratova-prisega/>

Viri fotografij:

Ročič, I., 1944. *Pomenek s položaja*. *Slovensko domobranstvo* (26.10.1944), letnik 1, številka 7. URN:NBN:SI:DOC-L24I2NH2 from <http://www.dlib.si> pp. 14–15.

Slovensko domobranstvo (16.11.1944), letnik 1, številka 8. URN:NBN:SI:DOC-1H2NY3Y3 from <http://www.dlib.si> p. 3.

Vojška bolnišnica v Ljubljani, spomladi 1945, sestra Štefka Žalokar in pacient Janez Mehle iz Ponove vasi (Alojz Žrimšek), Vir: Čepič, Z., Guštin, D., Ivanič, M., 2005. *Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Mladinska knjiga, p.327.